

УДК 378.016 : 808.5] : 81'25
М 91

Муратова В.Ф.

**Перекладацький аспект викладання риторики
Методичні рекомендації**

Миколаїв-2018

Зміст

1. Анотація	3
2. Передмова.	4
3. Усталене та дискусійне у викладанні риторики для перекладачів.	5
3.1. Поняття риторичної діяльності.	6
3.2. Комунікативні умови успішного спілкування.	7
4. Риторичні фігури як знаряддя перекладача.	10
5. Культура перекладача та її зв'язок з риторикою.	11
6. Приклади завдань для формування риторичної компетенції перекладача.	13
7. Стислий словник термінів з риторики для перекладачів.	17
8. Список використаних джерел.	22

Анотація.

У методичних рекомендаціях «Перекладацький аспект викладання риторики» досліджено процес формування риторичної культури майбутніх перекладачів. Важливим аспектом викладання є усвідомлення специфіки різних функціональних стилів, необхідність комплексного підходу до комунікативної, інтелектуальної та професійної діяльності. Крім того, значна увага надається підготовці майбутніх виступів, вмінню студентів систематизувати набуті знання. Риторика розглядається у публікації як комунікативний процес, як наукова дисципліна, і як красномовство у широкому сенсі.

1. Передмова

Методичні рекомендації «Перекладацький аспект викладання риторики» має на меті систематизувати основні підходи до формування риторичної компетенції сучасних перекладачів. Методичні рекомендації включають розвідки сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Перекладач у своїй професійній діяльності має справу з текстами, які відносяться до різних сфер суспільного життя. З приводу цього, потрібний новий підхід до підготовки майбутніх перекладачів. Навчитися використовувати надбання риторичної думки, вміння вдало та успішно репрезентувати свої думки – передумова успішної комунікації й, в свою чергу, успішного перекладу.

Принцип побудови публікації: студентам та викладачам пропонуються познайомитися із сучасними проблемами та підходами викладання риторики для перекладачів. Крім того, в розробці зібрано декілька практичних завдань, які ілюструють використання теоретичних знань на практиці. Наприкінці публікації наводиться загальний словник.

Методичні рекомендації можна використовувати як в рамках заняття з риторики, перекладу стилів, так і для самостійного тренування, під час якого словниковий запас мови закріплюється та вдосконалюється.

2. Усталене та дискусійне у викладанні риторики для перекладачів.

Риторика як навчальний предмет опирається на використання різних матеріалів з історії культури, філософії, мовознавства, психології, фізіології, акторської майстерності тощо.

У сфері перекладу та підготовці майбутніх фахівців риторики займає вагоме місце саме через складний синтез багатьох дисциплін. Але як стверджує **Шупта О.В.** *«сьогодні немає чіткого уявлення місця, ролі та функцій риторичної культури перекладача у світлі сучасних завдань вітчизняної освіти»* [4]. У курсі риторики, яка викладається у вищих навчальних закладах дисципліну зазвичай розподіляють на чотири частини: історія, теорія, практика та техніка. Проте у практичному напрямі головна увага відводиться підготовці публічних виступів та промов, професійний аспект майбутніх перекладачів майже не висвітлюється у сучасних курсах. Тому перспективним у подальших дослідженнях з цієї теми є формування комплексного підходу до викладання риторики з урахуванням спеціальності студентів, фахової підготовки перекладачів.

У сучасних підходах до формування риторичної компетенції студентів відроджується зацікавленість у вивченні фігур експресивного синтаксису (В. Гак, М. Гаспаров, Ю. Лотман, Ш. Баллі, О. Маркасова, Б. Томашевський, Л. Мацько та ін.). В свою чергу основна тенденція сучасної культури простежується у швидкому зростанні ролі ідей, що відбувається вербально в усному та писемному слові. Цим пояснюється зростання наукового інтересу до риторики. Знання і вміння зі сфери красномовства повинні впроваджуватися у сучасне суспільство, заради формування всебічно розвинутої особистості.

Викладання риторики в Західній Європі і у США посилюється з кінця 50-х років ХХ сторіччя. А з появою таких шкіл, як група «μ» у Бельгії та Франції, риторику взагалі почали вважати одним із найперспективніших напрямів функціонально-комунікативного підходу до вивчення мови. Серед вітчизняних дослідників варто назвати О. Волкову, Н. Іпполітову, Л. Мацько, Г. Сагач, Л. Аксьонову, Н. Бабич, Т. Панько, М. Пентилюк тощо. Значним внеском у формування риторичної культури студентів є роботи Білоусової Я.В. та А. Шнайдер.

Основною проблемою у формуванні риторичної культури майбутніх перекладачів є відсутність чіткої концепції їх підготовки саме в галузі риторичної майстерності. Перспективним у цьому напрямі є дисертація Білоусової Я.В. - *«Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі»*. Риторична діяльність, на думку Білоусової Я.В., - *«здатність особистості реалізовувати свої найкращі творчі здібності з моменту виникнення слова (ідеї) до його виголошення і цим самим удосконалювати себе і суспільство в цілому, тобто риторична діяльність охоплює діяльність мисленнєво-мовленнєву та комунікативну»* [2, с. 7].

В свою чергу риторична культура є показником духовного розвитку, сформованих риторичних знань, умінь та навичок, а також здібностей та потреб у риторичній діяльності [2, с. 7]. Хоча дослідниця описує формування риторичної культури студентів-гуманітаріїв, основні елементи її теорії та етапів підготовки студентів можна вдало застосовувати і для студентів-перекладачів.

2.1. Поняття риторичної діяльності.

Риторика як навчальна дисципліна має довгу традицію вивчення в університеті. Для студентів гуманітарних фахів (особливо перекладачів та філологів) є професійно необхідним вивчення риторики, оскільки ще за часів Середньовіччя риторику разом із граматиною та діалектикою вважали передумовою будь-якого навчання. Риторика є невід'ємною частиною академічно-гуманітарної традиції Європи.

Усне повідомлення в науковій сфері є основним напрямком академічної діяльності. Оскільки велика частина усних перекладів пов'язана із науковою тематикою, тому знання законів функціонування наукової думки є суттєво необхідним для успішної роботи перекладача.

Вивчення риторики в університеті відрізняється від її застосування у політиці та економіці. Наукова риторика має дві особливості: презентація власної думки та передача інформації.

Риторична діяльність студентів часто помилково зосереджується лише на змісті доповіді. Вони забувають про цільову аудиторію, про те, що окрім гарного знання матеріалу, потрібно також вміти його вдало представити публіці. Слід зазначити, що успішність промови лише на третину залежить від змісту доповіді, в той час як риторичним засобам, виду самого виступу відводиться дві третини. І це вже завдання дидактики, оскільки стратегія публічного виступу повинна формуватися студентами заздалегідь.

Оскільки наукове мовлення дуже формалізоване, найкращим шляхом для навчання риторичній діяльності в університеті вбачаємо орієнтування на вже відомі позитивні приклади та імітацію існуючих стратегій. Це не означає, що такі рольові моделі студенти повинні просто копіювати. Мова йде про можливість вживання вже успішних надбань у власних виступах та промовах. Що стосується студентів-перекладачів, такими рольовими моделями можуть служити успішні перекладачі, переклад великих самітів та конференцій, де цільова аудиторія перекладача дійсно велика, та йому доводиться працювати у стресових ситуаціях та постійному напруженні.

2.2. Комунікативні умови успішного спілкування.

Довгий час, розбіжності між мовами та культурами були майже виключно прив'язані до лексики та граматики, Д. Хаймс сформулював новий "*принцип відносності*", який вперше підкреслив багатofункціональність мови та перемістив фокус на мову:

„A general theory of language and social life must encompass the multiple relations between linguistic means and social meaning. [...] Language as such is not everywhere equivalent in role and value; speech may have different scope and functional load in the communicative economies of different societies“ [5, с. 39].

Виходячи з цього, цілком доречним є розглядати культурний контекст не як абстрактну систему, але, перш за все, в термінах комунікативної компетенції та правил мовлення. Таке розуміння комунікативного процесу та інтеркультурної

специфіки професійної діяльності майбутніх перекладачів надасть змогу по-новому подивитися на процес професійної підготовки студентів.

Але риторика набагато більше, ніж теорія переконання. Вона не тільки вчить мистецтву переконливого мовлення, але і самостійній творчості через тексти. Перш за все, риторика надає інструменти, які дозволяють студентові висловлюватися відповідно до об'єктів, мовленнєвих ситуацій, адресатів тощо. Риторика є, не в останню чергу, евристичним інструментом, який вчить набувати, зберігати і відтворювати ресурси з різних галузей та сфер знань.

Таким чином, риторика виявляється всеосяжною доктриною розмовного та письмового слова і може бути визначена в самому загальному вигляді як систематизоване суб'єктне, ситуаційне та партнерське мистецтво вираження, як соціальний інститут, як інструмент зберігання та постійного оновлення колективних знань.

Теорія риторики традиційно орієнтована на монологічне мовлення. Вона розглядається у всіх проявах наукової риторики, бо великі виступи є відображенням культури. Як відомо, існує три основні вияви монологічного мовлення у риторичі: політична промова, судова промова і урочиста, яка використовується особливо на громадських та святкових засадах. Отже, при підготовці майбутніх перекладачів, доречним є поглиблення знань студентів у професійній лексиці різних функціональних стилів (особливо в офіційно-діловому спілкуванні).

На противагу монологу, діалогічна взаємодія є особливим завданням для оратора через складні умови застосування комунікативних стратегій. У ситуації інтерв'ю, оратор повинен враховувати втручання адресата, який представляє активного контр-оратора зі своїми комунікативними цілями. Стратегічні розрахунки тут лише частково реалізовані. Тому важливим є вміння для студентів керувати і контролювати хід розмови за допомогою постійного аналізу ситуації та відповідної адаптації тактики розмови щодо цільової передумови.

Як стверджує Й. Кнапе у риторичі є комунікативні основні умови (наприклад: аудиторія, місце, час), які відповідають на питання: Хто? Що? Де? З чим? Чому? Яким чином? Коли? Для того, щоб повідомлення оратора (у нашому випадку

студента-перекладача) було вдалим та переконливим, потрібний цілісний аналіз комунікативної ситуації за параметрами вказаними Й.Кнапе. Студентові важливо вивчити окремі компоненти для досягнення їх потенціалу, щоб в свою чергу запобігти негативній чи несприятливій ситуації мовлення [7, с. 87].

Окрім периферійних параметрів, які потрібно враховувати студентів, є по суті, два основні: з одного боку, оратор присутній під час комунікативної ситуації особисто, а з іншого боку, виникають по-декуди ситуації, в яких присутність оратора опосередкована, наприклад, в телевізійній передачі, у телефонній розмові або на інших носіях інформації. В останніх випадках, на результати спілкування впливатиме середовище, яке майбутній перекладач також повинен враховувати при підготовці свого виступу чи роботи. В риторичній дослідницькій навіть виділяють окрему сферу вивчення впливу просторових умов на результати риторичної діяльності та процесу переконання.

Аргументація під час виступу чи промови є дійсно центральним переконливим інструментом оратора, але не єдиним. Для майбутнього перекладача можна виділити ще два елементи, які доповнюють і підтримують аргумент: створення образу та стимулювання аудиторії. Тільки у взаємодії всіх трьох засобів риторичне спілкування є переконливим.

З незапам'ятних часів, людське тіло виступає як головне знаряддя у спілкуванні між людьми. Навіть у класичній теорії риторики розглядаються звукові та вокальні характеристики людського тіла. Дослідники зосереджують увагу також і на невербальному спілкуванні: мова жестів глухих; художні форми, такі як пантоміма; можливості так званої невербальної комунікації.

Ще античні підручники з риторичної включали в себе інструкцію щодо вдалої передачі голосу, жестів і знаків, а також щодо одягу оратора. Студентам-перекладачам також було б корисним ознайомитися з цими елементами комунікації, оскільки вони можуть надати додатковий акцент до повідомлення, а в ситуації нехтування такими невербальними правилами спілкування, навпаки, відвернути увагу слухачів чи нівелювати досягнутий успіх у перекладацькій діяльності [6, с. 131-169].

Лінгвістичне перетворення тексту також сприяє його переконливості чи виразності. Риторичні фігури виступають своєрідним знаряддям перекладача, яке структурно оформлює вигляд тексту та його естетичність для реципієнта. Але тут, в свою чергу, виникає етичне питання: чи має перекладач право додавати, опускати, вдаватися до додаткових перерахувань чи інверсії під час своєї діяльності? Такі трансформації та операції з риторичними фігурами можуть відбуватися на синтаксичному та семантичному рівнях. Як правило, якщо переклад розглядається з концептуального боку, тоді заради досягнення адекватності перекладач має повне право вдаватися до подібних трансформацій та перетворень, хоча деякі дослідники не згодні з таким підходом до перекладацької діяльності [8, с. 1459-1498].

3. Риторичні фігури як знаряддя перекладача.

Вміння успішно використовувати лексику, гра з реченнями та значеннями є ефективним інструментом, за допомогою якого ми можемо вдало представити наші думки. Як правило, всі риторичні фігури можна поділити на три типи: фонетичні, семантичні та синтаксичні.

До фонетичних фігур можна віднести ритмізацію, риму, алітерацію та асонанс. Проте, що стосується діяльності перекладача, головним вбачаємо саме ритм мовлення, оскільки це впливає на сприйняття повідомлення слухачами. Якщо брати до уваги письмовий текст, тоді також можна говорити про ритм викладу тексту. Інші засоби притаманні більше емоційному та художньому мовленню, в той час як у перекладацькій діяльності, акцент робиться на чіткості, логічності та доступності матеріалу.

Семантичні фігури, в свою чергу, поділяємо на архаїзми, неологізми, іншомовні слова, запозичення, метафори, метонімію, синекдоху, іронію, гіперболу, літоту, парафразис, алегорію, оксиморон, синестезію тощо.

Синтаксичні фігури охоплюють різні види повторів (анафору, епіфору та ін.), перерахування, еліпси, паралельні граматичні конструкції, хіазм, риторичні запитання. Це тільки деякі, що активно вживаються у перекладацькій діяльності.

Якщо розглянути зазначені три категорії риторичних фігур детальніше, можна дійти висновку про такі особливості їх вживання у роботі перекладача:

1. Краще при перекладі формулювати невеликі речення, уникати підрядних. Оскільки саме стислі, короткі речення полегшають сприйняття повідомлення слухачами. Крім того, за необхідністю спонтанного мовлення, простими реченнями легше апелювати. Але при цьому, стиль викладу не повинен бути занадто монотонним.
2. При перекладі необхідно уникати довгих семантичних конструкцій та складних слів (мова не йде про науковий переклад, де термінологія часто густо ускладнює процес перекладу). Вживання дієслів допоможе студентові передати складні іменники, крім того, вони надають мовленню динамічності.
3. Складні або важливі для змісту тексту слова передавати за допомогою одних й тих же лексем. Потрібно уникати зайвої синонімії при називанні об'єктів.
4. При перекладі додержуватися одного темпу мовлення, робити інтонаційний наголос на важливих для розуміння тексту словах, робити паузи. Іноді можна повторити одне й те ж речення чи слово, для досягнення необхідного ефекту на слухача, а також, щоб внутрішньо підготуватися до наступної частини повідомлення, що потребує перекладу.

4. Культура перекладача та її зв'язок з риторикою.

За **Л. Аксьоною**, риторична культура – це цілісна система актуальних ціннісно орієнтованих норм мовленнєвої взаємодії між людьми, оволодіння якою сприяє "окультуризації" людини, тобто формуванню людини культури. Риторична культура передбачає знання педагогом риторичних норм і вміння застосовувати ці норми в процесі мовленнєвої взаємодії, шляхом якої й відбувається реалізація цілей та завдань освіти. Основними компонентами такої культури є вміння проектувати риторичну ситуацію; усвідомлювати, планувати й творчо продукувати риторичну подію; здійснювати риторичну рефлексію [1, с. 4].

Студенти усвідомлено здійснюють рефлексію й коригування власної професійно орієнтованої риторичної діяльності з погляду базових категорій риторики (етосу, логосу, пафосу), взаємовідповідності змісту і форми мовлення, ефективності досягнення результату тощо. Отже, риторична культура – це сукупність риторичних знань, умінь, особистісних духовних цінностей, переконань, які лежать в основі професійно орієнтованої риторичної діяльності його як елітарної риторичної особистості [3, с. 217-219].

Високий рівень такої культури є запорукою успіху перекладача в різних професійно орієнтованих комунікативних ситуаціях.

Перспективним є подальше удосконалення існуючих дидактичних матеріалів з підготовки майбутніх перекладачів. Теоретичною базою можуть слугувати роботи **Й.Кнапе**, який розглядає 5 основних етапів, які повинен подолати перекладач заради досягнення своєї мети [7, с. 87]. Проте, дискусійним вбачається проблема неперекладності, яка становить основну перешкоду особливо при інтеркультурній комунікації.

Розглянемо декілька аспектів усного перекладу, де знання риторики є вкрай необхідним:

1. При усному перекладі, якщо є певний замовник, на якого працює перекладач, важливим є пунктуальність перекладача. Це також сприяє позитивній оцінці й при письмовому перекладі, якщо необхідно в певний термін виконати письмове замовлення на переклад.
2. При усному перекладі краще звертатися до публіки, уникати занадто безособового мовлення.
3. Як у будь-якому виступі, зоровий контакт при перекладі є необхідним, оскільки перекладач тоді бачить, чи зрозумілим є його текст, чи потрібно щось повторити, чи уточнити.
4. Вкрай важливим є впевненість у собі, спокійні рухи, не потрібно квапитись чи метушитися. Переклад повинен бути плавним, без зайвих пауз чи вигуків.
5. Темп перекладу повинен бути 80-100 слів на хвилину. Студентам, які тільки починають працювати з усним перекладом, краще потренуватися записувати

себе на диктофон, контролювати міміку та жести перед дзеркалом, тобто намагатися побачити та почути себе під час професійної діяльності.

6. Візуальні засоби під час перекладу можуть збільшити увагу слухачів на 30%, проте тут потрібно домовленість із замовником, оскільки «парадом керує» він. А перекладач так званий посередник між ним та публікою.
7. Також необхідним є правильний розподіл часу. При усному перекладі все залежить не тільки від самого перекладача, але й від замовника.
8. Потрібно уникати під час перекладу іншомовних незрозумілих слів.
9. Невербальне спілкування, жести та міміка відіграють значну роль у впливі на аудиторію. Надалі наводяться декілька прикладів невербальної комунікації та її значення:
 - руки схрещені на груді – промовець тримає дистанцію від аудиторії;
 - верхня частина тіла нахилена уперед – промовець зацікавлений, відкритий до інформації;
 - голова опущена, а погляд спрямований униз – промовець налаштований на наполегливу роботу;
 - голова відкинута назад – промовець стимулює співрозмовника до подальшого спілкування.

Насправді таких невербальних жестів велика кількість, кожен з них повідомляє співрозмовника про психологічне налаштування мовця, про його «відкритість» чи «закритість» до аудиторії. В роботі перекладача ці рухи, розташування тіла у просторі, психологічне налаштування на роботу також відіграє значну роль.

5. Приклади завдань для формування риторичної компетенції перекладача.

Розвиток компетентності відбувається в процесі перекладацької діяльності. Для формування риторичної компетенції перекладачів німецького відділення, потрібно в межах навчальних стратегій пропонувати студентам завдання

риторичного змісту, серед них інтелектуальні та мовленнєві, комунікативні тощо, наприклад:

1. Провести порівняльний перекладацький аналіз двох текстів: німецького оригіналу та українського перекладу. Дійти висновку щодо ступеня адекватності перекладу. Аргументувати судження та описати мовлення автора.
2. Здійснити усний послідовний переклад фрагменту тексту німецькою мовою на українську (фрагмент тексту для молодших курсів не повинен перевищувати одну хвилину, тексти повинні бути з різних функціональних стилів).
3. Здійснити усний послідовний переклад фрагменту тексту українською мовою (фрагмент тексту для молодших курсів не повинен перевищувати 30 секунд, тексти повинні бути з різних функціональних стилів).
4. На одну із запропонованих тем перекладацького характеру, побудувати промову. Список можливих тем:
 - 4.1. Сутність перекладу.
 - 4.2. Історія перекладу.
 - 4.3. Перекладацькі проблеми.
 - 4.4. Адекватність перекладу.
 - 4.5. Індивідуальний стиль перекладача.
 - 4.6. Перекладацькі моделі та стратегії.
 - 4.7. Переклад стилістично маркованої лексики.
 - 4.8. Переклад фразеологізмів.
 - 4.9. Переклад науково-технічної літератури.
 - 4.10. Кліше в офіційно-діловому стилі та їх переклад.
5. Робота в групі: 2 студенти. Один студент пише прес-реліз українською мовою на одну із соціокультурних подій рідного міста. Інший студент виконує письмовий переклад прес-релізу німецькою. Захист роботи: усний виступ двох студентів.

6. Тренування артикуляційного апарату за допомогою скоромовок. Для студентів німецького перекладу можна запропонувати такі:

- 6.1. Zwischen zwei Zwetschgenzweigen zwitschern zwei Zeisige, zwei Zeisige zwitschern zwischen zwei Zwetschgenzweigen.
 - 6.2. Der Metzger wetzt das Metzgermesser auf das Metzgers Wetzstein.
 - 6.3. Der Mondschein schien schon schön.
 - 6.4. Der Flugplatzspatz nahm auf dem Flugplatz Platz. Auf dem Flugplatz nahm der Flugplatzspatz Platz.
 - 6.5. Zwölf zischelnde Schlangen schlängeln sich zwischen zwei spitzen Steinen.
 - 6.6. Borstenbürsten mit schwarzen Borsten bürsten besser als Borstenbürsten mit weißen Borsten.
 - 6.7. Mähen Äbte Heu? Äbte mähen nie Heu! Wenn Äbte mähen, mähen Äbte Gras!
 - 6.8. Grießbrei bleibt Grießbrei, und Kriegsbeil bleibt Kriegsbeil.
 - 6.9. Am Zehnten Zehnten um zehn Uhr zehn, zogen zehn zahme Ziegen zehn Zentner Zucker zum Zoo.
 - 6.10. Bierbrauer Bauer braut braunes Bier, braunes Bier braut Bierbrauer Bauer.
 - 6.11. Dies ist der hölzerne Mann. Dies ist das Haus des hölzernen Mannes. Dies ist die Tür des Hauses des hölzernen Mannes. Dies ist das Schloss der Tür des Hauses des hölzernen Mannes. Dies ist der Schlüssel zum Schloss der Tür des Hauses des hölzernen Mannes. Dies ist der Bart des Schlüssels zum Schloss der Tür des Hauses des hölzernen Mannes. Dies ist der Faden des Bartes des Schlüssels zum Schloss der Tür des Hauses des hölzernen Mannes.
7. Студентам пропонуються малюнки або фото з реального життя. Вони повинні за 30 секунд підготувати історію іноземною мовою (в нашому випадку німецькою) за малюнком чи фото.
8. Студентам пропонується перекласти німецькі анекдоти українською мовою із збереженням гумористичного ефекту. Та навпаки, з українською

на німецьку. Потрібно пам'ятати, що стилістика українського розмовного стилю нижче за стилістику німецького.

9. Студентам пропонується вести розмову німецькою мовою: 3 хвилини, в кожній репліці вони повинні вжити певний усталений вираз німецькою мовою. Третій студент виступає перекладачем, який повинен вдало перекласти ідіоматичні чи усталені вирази.
10. Студентам пропонується певний сюжет. Кожний студент обирає форму презентації: казка, доповідь, стаття, лист бабусі, кримінальне зведення та інші. Форми презентації не повинні повторюватися.
11. Студентам пропонується перелік слів та виразів на одну із обраних викладачем тем. Наприклад, тема: «Wohnung»: den Mietvertrag unterschreiben, die alte Wohnung kündigen, ausziehen, einziehen, der Umzug, der Mieter, der Vermieter, das Mietrecht, die Nebenkosten, die Wohnungssuche, die Einzugsparty, die Traumwohnung, sich in den eigenen vier Wänden wohlfühlen. За допомогою цих слів студент повинен побудувати доповідь, виступ чи лексичну тему.
12. Виконати риторичний аналіз політичної промови одного із німецькомовних політиків за вибором із матеріалів преси.
13. Підготувати порівняльний аналіз тексту оригіналу та його українського перекладу та записати аналіз на диктофон чи телефон. Інший студент на занятті виступає перекладачем записаного фрагменту.

6. Стислий словник термінів з риторики для перекладачів

1. Антологічна лексика — слова з прямим значенням; чисельно переважають у будь-якій формі національної мови.
2. Аксиологія в риториці — морально-етичні цінності промовця. За часів Арістотеля вважається необхідним, аби оратор виходив з певної системи цінностей.
3. Алгоритія (іносказання) — риторична фігура, за допомогою якої, стає можливим зображення абстрактного поняття чи явища через конкретний образ.
4. Алогізм (судження) — порушення послідовності, логіки в міркуванні, що веде до викривлення думки і можливості зловживання довірою аудиторії. Виникає як наслідок логічних помилок.
5. Анадиплозис, або стикування (подвоєння) — риторична фігура, лексико-синтаксичне повторення слова (словосполучення) в кінці рядка (речення), яке ніби "підхоплюється" на початку наступного речення.
6. Аналогія (відповідність) — схожість явищ, що є підставою для умовиводів у певних ситуаціях (наприклад, коли промовець хоче пояснити щось незнайоме з допомогою знайомого).
7. Анафора (піднесення) — стилістична фігура: лексико-синтаксичне повторення слів чи словосполучень на початку речень.
8. Апосіопеза, або замовчування — стилістична фігура: обрив, що містить у собі щось невимовне, підтекст.
9. Артикуляція (розчленування) — дія мовного апарату, внаслідок якої утворюються звуки. Чітка артикуляція необхідна для оратора, визначається правильним положенням певних органів цього апарату.
10. Варваризм (чужоземний) — слово іншомовного походження. Засмічення мови оратора варваризмами робить її незрозумілою. Суміш рідної мови з великою кількістю варваризмів утворює макаронічний стиль.
11. Вульгаризми (звичайний, простий) — слова (словосполучення) лайливого

характеру. Використовуються, як правило, малокультурними промовцями, їхня сфера — переважно суспільно-побутове красномовство, почасти — політичне.

12. Голос — звуки, що їх виробляє голосовий апарат людини. Індивідуальні особливості визначають висоту, силу і тембр голосу. Володіння голосом — необхідна умова підготовки оратора.
13. Градація (поступове підвищення, посилення) — стилістична фігура, що дозволяє показати явище в розвитку. Види градації: клімакс — розташування слів за семантикою зростання, накопичення; антиклімакс — розташування слів за семантикою послаблення.
14. Грамотність — знання правил мови і вміння ними користуватися.
15. Дикція (від лат. *dictio* — вимова) — манера вимовляння звуків і слів.
16. Дихання — найважливіша фізіологічна функція організму, чинник формування голосу. Правильно поставлене дихання дає ораторові можливість звучно, виразно і тривалий час говорити перед аудиторією.
17. Діалектизми (від грец. говірка, місцева мова) — слова та вирази, якими користуються мешканці окремих місцевостей і які не збігаються з літературною нормою.
18. Діапазон голосу — звуковий обсяг ораторського голосу, що визначається інтервалом між найнижчим і найвищим звуками.
19. Діафора (від грец. розрізнявати) — риторична фігура, різновид повтору: повторюються слово чи вираз, які щойно прозвучали, але вони набувають більш експресивного звучання.
20. Дискурс — емоційна атмосфера, семантичне поле, що створюється в тексті "між словами"; певною мірою збігається з поняттям підтекст
21. Експліцитний — такий, що виражений відкрито; протилежність імпліцитному.
22. Емпатія (почуття) — здатність відчувати стан іншої людини або аудиторії.
23. Епістрофа (повертання, поворот назад) — стилістична фігура, що

складається з повторення одного і того самого слова чи звороту.

- 24.Епітет — образно визначає річ, людину чи дію, підкреслюючи найхарактернішу чи вражаючу якість.
- 25.Епіфора — перенесення, повторення — риторична фігура: зворотний анафори прийом, повторення слів (словосполучень) в кінці речень.
- 26.Естетика промови — важливий момент композиції (розташування) змістовних частин тексту, а також організація мовної форми за законами краси, використання засобів поетики.
- 27.Етика промовця — визначений традиційною мораллю та суб'єктивною аксіологією оратора "момент істини": оратор не може виголошувати аморальні речі.
- 28.Жаргонізми — слова або словосполучення, що належать до лексикону вузької, часто професійної групи. Професійний жаргон називають також сленгом.
- 29.Жест — система міміки, рухів рук і тіла, що відіграє допоміжну, але важливу роль в ораторському виступі.
- 30.Зовнішня культура оратора — система засобів щодо створення іміджу промовця, яка базується на контролі зовнішнього вигляду (зачісці, одязі тощо), постави, погляду, жесту, голосу.
- 31.Імпровізація (експромт) (від лат. *improvisus* — несподіваний, раптовий) — промова, що виголошується без попередньої підготовки та ґрунтується на природному дарі слова й, почасти, ерудиції та культурі промовця.
- 32.Інверсія (від лат. *inversio* — перестановка) — стилістична фігура: незвичний, нехарактерний порядок розташування слів.
- 33.Інтонації злам — надрядковий знак партитури, який використовується при зміні інтонаційного малюнку (від підвищення до пониження чи навпаки).
- 34.Інтонація — ритмо-мелодійний малюнок мовлення, що базується в основному на підвищенні або пониженні тону.
- 35.Канцеляризми — штампи ділової мови, яких ораторові варто уникати.

- 36.Кліше (від франц. *cliche* — штамп) — шаблонні, затерті вирази, яких ораторові слід уникати.
- 37.Культура мови оратора — відповідність мови оратора до норм слововживання, орфоепії тощо; вміння будувати свій (індивідуальний) стиль з урахуванням найвищих Духовно-літературних досягнень свого суспільства.
- 38.Лабільність — вміння людини швидко переходити від однієї проблеми до іншої, уникаючи помилок.
- 39.Лаконізм — стисле, чітке вираження думки, без пишномовних прикрас.
- 40.Метафора — риторичний засіб, що будується на перенесенні значення (ознаки) слова за принципом подібності на інше.
- 41.Міміка — рухи м'язів обличчя, якими виражаються емоції та почуття людини. Оратор мусить вміти контролювати міміку та мобілізувати мімічні засоби для виразу своїх емоцій і впливу на аудиторію.
- 42.Наголос логічний — підрядковий знак партитури, який виділяє семантичний центр фрази (слово або групу слів).
- 43.Настрій — емоційний стан оратора, що накладає відбиток на його поведінку та мовлення і передається слухачам. Промовцеві важливо вміти контролювати свій Н.
- 44.Національна мова — реальний фундамент національної культури в її юридичних, політичних, релігійних, науково-освітнянських і побутових аспектах.
- 45.Норма літературна — регламентоване орфоепічними, лексичними, граматичними та стилістичними правилами використання засобів національної мови.
- 46.Осанка — положення тіла оратора, що виробляється у результаті роботи над своїми фізичними даними.
- 47.Пауза — тимчасовий інтервал в мовленні, визначений кількома чинниками:
1) дихальним ритмом людини; 2) логічною структурою тексту; 3)

психологічним членуванням тексту.

- 48.Перифраза — риторичний засіб, описовий зворот мовлення, що вживається для надання реченню більшої виразності, щоб уникнути повторення.
- 49.Підтекст — прихований зміст тексту, те, що розуміють "між словами", виражається інтонацією, мімікою, жестами тощо.
- 50.Просторіччя — слова (словосполучення), які переважно вживаються для передачі мови простолюду (яка не в усьому відповідає граматичним нормам).
- 51.Риторичне запитання — стилістична фігура: запитання, відповідь на яке вже закладено в ньому самому, або ж відповідь не потрібна.
- 52.Синекдоха (співвідношення) — риторичний засіб (різновид метонімії), побудований на перенесенні значення з одного слова на інше на основі кількісних відношень: частина замість цілого, ціле замість частини, одиниця замість множини, множина замість одиниці.
- 53.Синтаксичний паралелізм — синтаксична фігура, повторення однакової структури речень.
- 54.Синтез (з'єднання) — розумова операція по з'єднанню окремих моментів в одне ціле, що дозволяє узагальнювати та систематизувати певні явища.
- 55.Стиль (від лат. *stylus* — стрижень для письма) — спосіб викладу, організація мовлення.
- 56.Тема — проблема, що покладена в основу ораторського виступу.
- 57.Тембр — забарвлення звука, що дає можливість розрізнити звуки однієї висоти у звучанні різних голосів.
- 58.Темп мовлення (від лат. *tempus* — час) — швидкість, з якою проголошується промова; вимірюється кількістю звуків (або складів), що вимовляються за секунду.

Примітка: Словник укладено на основі навчального посібника* з урахуванням перекладацької специфіки.

* *Риторика загальна та судова: Навч. посіб. / С.Д. Абрамович, В.В. Молдован, М.Ю. Чикарькова — К.: Юрінком Інтер, 2002. - 416 с.*

7. Список використаних джерел

1. Аксенова Л. П. Формирование риторической культуры преподавателя высшей школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Аксенова Л. П. – Екатеринбург, 2002. –195 с.
2. Білоусова Я. В. Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі : Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Я.В. Білоусова; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2004. – 20 с.
3. Усатий А. В. Формування риторичної культури майбутнього вчителя-словесника // Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / [Кучерук О. А., Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. та ін.] ; за ред. О. А. Кучерук. – К.: КНТ, 2016. – 258 с.
4. Шупта О.В. Риторична культура майбутнього перекладача як фактор успішності його професійної діяльності / О.В. Шупта / Scientific Researches and Their Practical Application. Modern State and Ways of Development. – 2015. – Режим доступу [Електронний ресурс]: <http://www.sworld.com.ua/konfer41/52.pdf> (16.01.2018).
5. Hymes, Dell. „Two Types of Linguistic Relativity (with Examples from Amerindian Ethnography)“ / Dell Hymes / In: W. Bright (Hg.): Sociolinguistics. – 1966. – The Hague: Mouton. – S. 115-167.
6. Kalverkämper, Hartwig. Die Rhetorik des Körpers. Nonverbale Kommunikation in Schlaglichtern / Hartwig Kalverkämper / In: Joachim Dyck, Walter Jens und Gert Ueding (Hrsg.): Körper und Sprache. Tübingen. – 1994. – S. 131-169.
7. Knappe, Joachim. Was ist Rhetorik? / Joachim Knappe / Stuttgart. – 2000. – S. 87.
8. Schirren, Thomas. Figuren im Rahmen der klassischen Rhetorik / Tropen im Rahmen der klassischen Rhetorik / Thomas Schirren / In: Ulla Fix, Andreas Gardt und Joachim Knappe (Hrsg.): Rhetorik und Stilistik. Ein internationales Handbuch historischer und systematischer Forschung. – Bd. 2. Berlin und New York. – 2008. – S. 1459-1498.